

ŞEYHÜLİSLÂM'IN MÜZİĞİ
18. Yüzyılda Osmanlı/Türk Musıkisi
ve Şeyhülişlâm Es'ad Efendi'nin *Atrabü'l-Âsâr*'ı

Cem Behar (Prof. Dr.) 1946 yılında İstanbul'da doğdu. Yüksek öğrenimini Paris'te tamamladı. Müzik çalışmalarına Fikret Bertuğ ile başladı. Daha sonra Emin Ongan, Niyazi Sayın ve Necdet Yaşar ile çalıştı. 1980'den bu yana çeşitli dergi ve gazetelerde Osmanlı/Türk musıkisine ilişkin makaleleri yayınlandı. Müzikle ilgili kitapları: *Klâsik Türk Müziği Üzerine Denemeler* (İstanbul, Bağlam Yayınları, 1987); *On Sekizinci Yüzyılda Türk Müziği* (İstanbul, Pan Yayıncılık, 1987); *Ali Ufkî ve Mezmurlar* (İstanbul, Pan Yayıncılık, 1990); *Zaman, Mekân, Müzik – Klâsik Türk Musıkisinde Eğitim (Meşk), İcra ve Aktarım* (İstanbul, AFA Yayıncılık, 1993); *Aşk Olmayınca Meşk Olmaz – Geleneksel Osmanlı/Türk Müziğinde Öğretim ve İntikal* (İstanbul, YKY, 1998, 2003, 2006, 2012, 2014); *Musıkiden Müziğe – Osmanlı/Türk Müziği: Gelenek ve Modernlik* (İstanbul, YKY, 2005, 2008); *Saklı Mecmua – Ali Ufkî'nin Bibliothèque Nationale de France'taki [Turc 292]Yazması* (İstanbul, YKY, 2008); *Şeyhülişlâm'ın Müziği - 18. Yüzyılda Osmanlı/Türk Musıkisi ve Şeyhülişlâm Es'ad Efendi'nin Atrabü'l-Âsâr'ı* (İstanbul, YKY, 2010). 1977-2013 yılları arasında Boğaziçi Üniversitesi'nde görev yapan Cem Behar İstanbul Şehir Üniversitesi'nde öğretim üyesidir.

*Cem Behar'ın
YKY'deki Kitapları:*

Aşk Olmayınca Meşk Olmaz - Geleneksel Osmanlı/
Türk Müziğinde Öğretim ve İntikal (1998)

Musikiden Müziğe - Osmanlı/
Türk Müziği: Gelenek ve Modernlik (2005)

Saklı Mecmua - Ali Ufkî'nin Bibliotheque Nationale de France'taki
[Turc 292] Yazması (2008)

Şeyhülislâm'ın Müziği - 18. yüzyılda Osmanlı/Türk Musıkisi ve
Şeyhülislâm Es'ad Efendi'nin *Atrabü'l-Âsâr*'ı (2010)

Bir Mahallenin Doğumu ve Ölümü (1494-2008) - Osmanlı İstanbulu'nda
Kasap İlyas Mahallesi (2014)

Osmanlı/Türk Musıkisinin Kısa Tarihi (2015)

CEM BEHAR

ŒEHÜLİSLÂM'IN MÜZİĞİ

18. Yüzyılda Osmanlı/Türk Musıkisi
ve ŒeyhüliŒâm Es'ad Efendi'nin *Atrabü'l-Âsâr*'ı

YAPI KREDİ YAYINLARI

Yapı Kredi Yayınları - 3098
Sanat - 157

Şeyhülislâm'ın Müziği - 18. Yüzyılda Osmanlı/
Türk Musikisi ve Şeyhülislâm Es'ad Efendi'nin *Atrabü'l-Âsâr*'ı / Cem Behar

Kitap editörü: Tamer Erdoğan
Düzeltili: Filiz Özkan

Kapak tasarımı: Nahide Dikel
Grafik uygulama: Banu Çimen

Baskı: Acar Basım ve Cilt San. Tic. A.Ş.
Beysan Sanayi Sitesi, Birlik Caddesi, No: 26, Acar Binası
34524, Haramidere - Beylikdüzü / İstanbul
Tel: (0 212) 422 18 34 Faks: (0 212) 422 18 04
www.acarbasim.com

1. baskı: İstanbul, Mayıs 2010
2. baskı: İstanbul, Ocak 2017
ISBN 978-975-08-1775-5

© Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş., 2015
Sertifika No: 12334

Bütün yayın hakları saklıdır.

Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında
yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
Kemeraltı Caddesi Karaköy Palas No: 4 Kat: 2-3 Karaköy 34425 İstanbul
Telefon: (0 212) 252 47 00 (pbx) Faks: (0 212) 293 07 23
http://www.ykykultur.com.tr
e-posta: ykykultur@ykykultur.com.tr
İnternet satış adresi: http://alisveris.yapikredi.com.tr

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık
PEN International Publishers Circle üyesidir.

İçindekiler

Sunuş • 7

Şeyhülislâm Es'ad Efendi'nin *Atrabü'l-Âsâr fi Tezkireti 'Urefâi'l-Edvâr'*
İçerik Analizi (Şerh) • 9

I - *Atrabü'l-Âsâr*'ın Nüshaları, Yayın ve Transkripsiyonları • 12

a) Amaç • 21

II - *Atrabü'l-Âsâr* Ne Zaman Kaleme Alındı? • 27

III - *Atrabü'l-Âsâr* Kimleri Kapsıyor? • 30

a) "Bilim adamı" yok • 31

b) Gayrimüslim yok • 33

c) Saz eseri bestecisi yok • 34

d) Dinî eser bestecisi yok • 38

e) Hânenyeler yok • 42

f) Öncelikle fasıl musıkisi bestecileri var • 46

IV - *Atrabü'l-Âsâr* Niçin Kaleme Alındı? • 50

a) Musikinin İslâm'da yeri var mı? • 50

b) Hânedân-ı Âl-i Osman'ın musıkisi • 55

V - "Eskiler" ve "Yeniler" Meselesi: Osmanlı/Türk Musıkisinin Özbilinci • 61

VI - *Atrabü'l-Âsâr*'da Yeni Musıki Kimlik ve Bilincinin İpuçları • 74

VII - Bir Biyografik Ansiklopedi Olarak *Atrabü'l-Âsâr* • 81

a) Sıralama • 86

b) Temel kimlik bilgileri • 88

c) Genel yaklaşım: Şekilcilik ve mesafe • 90

d) Estetik yargı kıstasları (I): Sanat ve zanaat • 95

e) Estetik yargı kıstasları (II): Repertuarın genişliği, meşk ve "sadakat" • 107

f) Bazı kişisel uslûp değerlendirmeleri • 111

g) Eser sayıları ve örnekleri • 115

VIII - Müzik Eğitimi • 121

a) *Musiki meşkinin bazı özellikleri* • 132

IX - *Atrabü'l-Âsâr*'ın Kronolojik Kapsamı • 136

X - Yeni Geleneğin Coğrafyası • 142

XI - Müzik, Saray, Şehir ve Toplum (Yeni Geleneğin Toplumsal Temelleri) • 154

a) *Açıklık ve "demokrasi"* • 158

b) *Amatörlük ve profesyonellik* • 163

c) *Saray ve Şehir* • 170

d) *Ulema ve ehl-i tarîk* • 181

XII. Besteciler/Usûller/Makamlar/Repertuar • 194

Bibliyografya • 206

Yazmalar • 206

Kitaplar • 206

Makaleler • 210

Dizin • 213

Yazmanın Tarifi • 219

Atrabü'l-Âsâr (Transkripsiyon) • 220

Atrabü'l-Âsâr (Tıpkıbasım) • 287

Sunuş

Osmanlı döneminin ilk ve tek musikişinaslar tezkiresi Şeyhülislâm Ebu İshak-zâde Mehmed Es'ad Efendi'nin (1685-1753) *Atrabü'l-Âsâr fi Tezkire-ti 'Urefai'l-Edvâr* (Musiki kurallarını/ilmini bilenlerin tezkeresinde eserlerin neş'eleri) adlı eseridir. Zaman zaman *Tezkire-i Musikişinasân* veya *Tezkire-i Hânendegân* şeklinde adlandırıldığı da olmuştur. Lale Devri'nin sonlarına doğru kaleme alınan bu eser müzisyenlere dair Osmanlı'da bilinen tek biyografi derlemesidir. Osmanlı döneminde birçok şuarâ tezkiresi kaleme alınmış olmasına karşılık eldeki tek musikişinaslar tezkiresi *Atrabü'l-Âsâr*'dır. Yüz kadar besteci hakkında kısa biyografik bilgi içerir. Bu itibarla bu tezkire on yedi ve on sekizinci yüzyıl Osmanlı/Türk musikisinin tarihî kaynaklarının en önemlilerinden biridir.

Geleneksel Osmanlı/Türk musikisinin kapsayıcı ve tutarlı bir tarihi henüz tatmin edici bir biçimde kaleme alınamadı maalesef. Hâlâ birtakım efsane ve söylentilerin musiki tarihi yerine konduğu görülüyor. Ne var ki, bu geleneğin başlangıç yüzyılı olan 16. yüzyıldan 21. yüzyıla gelinceye dek bu müzik geleneğinin devamlılığını ve dönemler arası bağlantılarını ortaya koyabilmek için elimizde yeterli belge ve malzeme bulunup bulunmadığı, dolayısıyla da bütünsel ve tutarlı bir musiki tarihinin yazılıp yazılamayacağı da pek kuşkuludur.

Geleneksel Osmanlı/Türk müziğinin tarihinin inşası için on altı, on yedi ve on sekizinci yüzyılların müzik yaşamına ait elde belge ve kalıntı namına birkaç önemli basamak ve bazı referans noktaları vardır sadece. Bu birbirinden epey kopuk referans noktaları arasında Ali Ufkî'nin çeşitli elyazmalarını, *Evlîyâ Çelebi Seyahatnâmesi*'nin ilk cildini, *Hâfız Post* Mecmuasını, Kantemiroğlu Edvârını, *Atrabü'l-Âsâr*'ı, Hızır Ağa edvârını ve 18. yüzyıla ait bazı başka güfte mecmualarını zikredebiliriz. Ne var ki, bunlardan hareketle anlamlı, tutarlı, Osmanlı'nın genel tarihsel bağlamıyla yakın ilişkili ve açıklayıcı bir hikâye oluşturmak henüz pek kolay görünmüyor.

Bu kitapta amacımız *Atrabü'l-Âsâr*'ı merkez alarak ve bu istisnai belgeyi her yönüyle konuşturmaya çalışarak onun yardımıyla 17. yüzyılda ve 18.

yüzyıl başlarında geleneksel Osmanlı/Türk musikisinin konumunu saptamaya çalışmaya yöneliktir. *Atrabü'l-Âsâr* ile ilgili olarak bazı tekil ve değerli araştırma ve yayınlar yapılmamış değil. Ancak, bugüne kadar kendi başına bir kitap olarak yayımlanamadı. Şeyhülislâm Es'ad Efendi'nin bu çok önemli metninin daha geniş bir perspektifle hem tarihsel ve sosyal hem de müzikolojik bağlamına yerleştirilerek incelenmesinin müzik geleneğimizin gelişim ve değişimine hatırı sayılır ölçüde ışık tutmaya katkıda bulunacağı kuşkusuzdur.

Bu incelemeye *Atrabü'l-Âsâr*'ın İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesindeki bir nüshasının [Türkçe Yazmalar 6204] tıpkıbasımıyla aynı nüshanın Latin harflerine transkripsiyonunu ekledim. Bütün atıflar bu nüshaya ve bütün alıntılar bu nüshadandır. Transkripsiyonu yaparken pratikliğe ve kolay okunurluğa öncelik verdim. Burada esas itibarıyla bir dil ve filoloji çalışması yapmak amaçlanmıyor. Dolayısıyla, *Encyclopedia of İslam*'ın önerdiği ve Arap alfabesindeki her harfin Latin alfabesinde mutlaka bir harfe veya bir işarete tekabül etmesi gerektiği ilkesine dayanan klasikleşmiş akademik transkripsiyon ilkelerine her yerde ve her zaman uymadım. Diğer yandan, epey ağırdal bir Osmanlı Türkçesiyle kaleme alınmış olan *Atrabü'l-Âsâr*'ı bütünüyle bugünün Türkçesine çevirmenin de okura bir fayda sağlayacağı kanısında değilim. Bunun yerine, kullandığım çok sayıda alıntının hemen ardından köşeli parantez [...] içinde o alıntı metninin bugünkü dile çevirisini vermeyi tercih ettim.

Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihi boyunca Şeyhülislâm ile musikinin yan yana gelmesi pek sık rastlanan bir durum değil. Musikiyle yakından ilgilenmiş ulema ve şeyhülislâmlar olmuştur elbette. Ancak, görev gereği verdikleri bazı fetvaları bir yana bırakırsak, ardında doğrudan doğruya musikiyle ilgili bir eser bırakmış olan Şeyhülislâmlar bildiğim kadarıyla sadece iki tanedir: Kemalpaşazâde (ölümü 1534) ve Es'ad Efendi. Kemalpaşazâde'nin konumuzla yakın ilgisi hem musikinin hem de zikir ve semânın dinen caiz olmadıklarını ve kesinlikle yasaklanmaları gerektiğini şiddetle savunan risaleler kaleme almasından kaynaklanıyor. Kalıyor Şeyhülislâm Es'ad Efendi. Onun yüzü suyu hürmetine de bu kitabın adını *Şeyhülislâm'ın Müziği* koydum.

Bu araştırma sırasında gerek malzeme tedarik ederek gerekse beni bilgi ve görüşlerinden yararlandırarak yardımlarını esirgemeyen Prof. Dr. Zehra Toska'ya ve özellikle Doç. Dr. Nilgün Doğrusöz'e teşekkür borçluyum. Bâkî hata ve noksan bana aittir.

Cem Behar
Anadoluhisarı
Ağustos 2009

ŞEYHÜLİSLÂM ES'AD EFENDİ'NİN
ATRABÜ'L-ÂSÂR Fİ TEZKİRETİ
'UREFÂ'L-EDVÂR'I

İçerik Analizi
(Şerh)

“Pour qu'une chose devienne intéressante,
il suffit de la regarder assez longtemps.”

[Bir şeyin ilginç olması için ona uzun süre bakmak yeter.]

Gustave Flaubert

Şeyhülislâm Ebu İshak-zâde Mehmed Es'ad Efendi'nin (1685-1753) *Atrabü'l-Âsâr fi Tezkireti 'Urefai'l-Edvâr* adlı eseri Osmanlı döneminin bilinen ilk ve tek musikişinaslar tezkiresidir. Zaman zaman *Tezkire-i Musikişinasân* (Musiki bilenler tezkiresi) veya *Tezkire-i Hânendegân* (Hânendeler/okuyucular tezkiresi) şeklinde adlandırıldığı da olmuştur. Daha sıkça ise sadece *Atrabü'l-Âsâr* olarak zikredilir. Burada *Atrabü'l-Âsâr* kısaltmasını kullanacağız. Lale Devri'nin sonlarına doğru kaleme alınan bu eser müzisyenlere dair Osmanlı'da bilinen tek biyografi derlemesidir. Osmanlı'da onlarca şuarâ tezkiresi kaleme alınmış olmasına karşılık tek musikişinas tezkiresi odur. *Atrabü'l-Âsâr* yüz adet kadar besteci hakkında biyografik bilgi içerir. Bu itibarla, 17. ve 18. yüzyıl Osmanlı/Türk musikisinin tarihî kaynaklarının en önemlilerinden biridir.

Bu esere verilen *Atrabü'l-Âsâr fi Tezkireti 'Urefai'l-Edvâr* (Musiki kurallarını/ilmini bilenlerin tezkeresinde eserlerin neş'eleri) adı takma ya da yakıştırma bir isim değildir. Bu adı tezkiresine bizzat Es'ad Efendi uygun görmüştür. Eserin sonsözünde (*Hâtîme*) Es'ad Efendi bunu şöyle dile getirir:

“*Bînaberîn dâi-i kemterîn Mehmed Es'ad-ı taksir-âyîn bu kâr-sâz-ı tebyîn olduğum sahâif-i pür-nakş-ı tarâb-karini Atrabü'l-Âsâr fi Tezkireti 'Urefai'l-Edvâr deyu nâm-zed eyledim. Dânâ-dilân-ı ma'arif-sencân olan mezâyâ-şinâsân-ı irfandan der-hâstür ki manzâr-ı lehâz-ı elhâzları olan kusûr u küsur u ezyâl-ı pür-nevâl afv ü cebr ile setr buyuralar.*”¹

[Bundan dolayı düşkün, duacı ve günahkâr Mehmed Es'ad çalışıp açıklıkla beyan ettiğim neşeli nakışlarla dolu bu sayfaları *Atrabü'l-Âsâr fi Tezkireti 'Urefai'l-Edvâr* diye adlandırdım. Bilgi sahibi ve gönül ehli olan ve meziyetleri bilen kişilerden dileğim şudur ki göz ucuyla gördükleri kusurları ve fazladan eklentileri ve ayrıntıları affedip parçaları bir araya getirerek örtsünler.]

Aşağıda *Atrabü'l-Âsâr*'ın kütüphanelerdeki elyazması nüshalarını listeliyoruz. Bu araştırmada referans olarak eserin ilk sayfasında Hicrî 1191 (1777-1778) tarihli bir temellük kaydı bulunan ve muhtemelen Şeyhülislâm Dürrîzade Mehmed Ataullah Efendi'ye (1729-1785) ait [İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar 6204] nüshasını esas alıyoruz. Bütün atıflarımız bu nüshayadır ve alıntı ve atıflarımız bu nüshanın varak numaralarını esas almaktadır. Bu nüshanın bir sureti ve transkripsiyonu ektedir.

Mehmed Es'ad Efendi 18. yüzyıl boyunca birçok şeyhülislâm, kazas-ker, kadı ve molla yetiştirmiş olan Alanya kökenli bir ulema ailesinin bir ferdi olarak İstanbul'da 1685 yılında dünyaya geldi. Bir yandan bir ilmiye sınıfı mensubunun alması gereken medrese eğitimini izleyip normal ilmiye kariyer basamaklarını aile desteği sayesinde hızlıca tırmanırken bir yandan da şiir ve musikiyle yakından ilgilendi.² I. Mahmud'un padişahlığı döneminde 1748-1749'da bir yıl kadar şeyhülislâmlık yaptıktan sonra önce Sinop'a, ardından da Gelibolu'ya sürgüne gönderilen Es'ad Efendi 1753 yılında İstanbul'da vefat etmiştir.

Ardında bıraktığı eserler arasında en önemlileri dinî konulardaki ve çoğu ayet tefsiri niteliğindeki küçük risaleleri veya III. Ahmed için kaleme aldığı “Bülbülnâme” adlı şiiri değildir. *Atrabü'l-Âsâr*'ın dışında kayda değer ve kalıcı değeri olan iki eseri daha vardır Es'ad Efendi'nin. Bunlardan biri Türkçe, Farsça ve Arapça şiirlerini içeren *Divan*'dır. Şiirlerinde *Es'ad* mahlasını kullanmıştır. Diğeri de Türkçeden Arapçaya ve Farsçaya bir sözlük olan *Lehçetü'l-Lügat* adlı eseridir. Osmanlı döneminde Türkçe kelimeleri esas alan

1 *Atrabü'l-Âsâr fi Tezkireti 'Urefai'l-Edvâr*, [İstanbul Üniversitesi Ktp. Türkçe Yazmalar 6204] vr. 38b.

2 Şeyhülislâm Mehmed Es'ad Efendi'nin ayrıntılı biyografisi ve eserlerinin listesi için bkz. Cavit Bay-sun, “Es'ad Efendi”, *İslam Ansiklopedisi*, IV, s. 359; İsmet Parmaksızoğlu, “Esad Efendi”, *Encyclopedia of Islam*, Leiden, 1965, Vol. II, s. 713; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi-XVIII. Yüzyıl* (IV. Cilt, II. Bölüm), Ankara, 1988, s. 476-479; Muhammed Nur Doğan, “Esad efendi Ebuishakzâde”, *Türk Di-yanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt XI, İstanbul, 1995, s. 338-340.

ilk sözlük olması dolayısıyla önemli bir eserdir. Es'ad Efendi bu büyük sözlüğün *Behcetü'l-Lûgat* adını verdiği bir muhtasar versiyonunu da kaleme almıştır. Meşhur şair Zübeyde Fıtnat Hanım (ölümü 1780) Şeyhülislâm Es'ad Efendi'nin kızıdır.

Es'ad Efendi'nin çağdaşı ve dönemin tarihçilerinden Şem'dânîzâde Fındıklılı Süleyman Efendi Şeyhülislâm Es'ad Efendi'nin vefatını tarihine şöyle kaydeder:

“Sene 1166 vekayî'inden [olaylarından]... Müftî-i sâbık [eski müftü] ve Lûgat-ı Lehce sahibi Es'ad Efendi Gelibolu'dan İncir karyesine [köyüne] götürülmüştü, vefat etti. Rahmetullahu-aleyh. Elli tarihinden beri ordu kadısı olup müsâlaha ve mükâlemelerde [devletler arasındaki barış görüşmelerinde] din ü devlete hizmet ve rütbe-i sadreyni ve mertebe-i sadr-ı fetvâyi ihrâz etmiş [Anadolu ve Rumeli kazaskerlikleri rütbelerini ve şeyhülislâmlık mertebesini elde etmiş], ilm-i tîr ü kemân [okçuluk] ve ilm-i tüfenk [atıcılık] ve mülâ'abe-i huyûl [gölge oyunu] ve fenn-i şiir ve musiki ve ulûm-ı Arabî'ye ve Farisî'ye ârif bir zât-ı bî-bedel [paha biçilmez bir kişi] idi.”³

3 Şem'dânîzâde Fındıklılı Süleyman Efendi, *Mürîr-Tevârih* (yayımlayan Münir Aktepe), I, İstanbul, 1976, s. 171- 174.

I - *Atrabü'l-Âsâr*'ın Nüshaları, Yayın ve Transkripsiyonları

Yukarıda da defaatle belirttiğimiz üzere *Atrabü'l-Âsâr* tamamen nev'i şahsına münhasır bir eserdir. Osmanlı döneminde yazılmış başka bir musikişinaslar tezkiresi bilinmiyor. Bursalı İsmail Belig'in (1668-1729) *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân ve Vefeyât-ı Dânişverân-ı Nadiredân* (Bursa, 1302/1884; Ankara, 1998, Haz. A. Abdulkadiroğlu) adlı eserinin sonundaki yirmi kadar musikişinastan söz ettiği "zumre-i musikişinasân" bölümü buna bir istisna teşkil etmez. Eser bir tezkire değil, bir Bursa Vefeyâtnamesidir. *Atrabü'l-Âsâr*'ın umumi kütüphanelerde ve özel ellerde çok sayıda nüshası mevcuttur. Eserin nüshalarının bazılarını müstensihleri tarafından ekler yapılmış, zeyl'ler ilave edilmiştir. Bu zeyl'lerin bazıları Es'ad Efendi'nin tezkiresinin esas metninden bile uzundur ve esas metninden daha çok sayıda musikişinas biyografisi içerirler. Örneğin, tezkirenin Londra British Library ve Ankara Milli Kütüphane nüshaları bu türden zeyl'ler içeriyor. İstanbul Millet Kütüphanesi'nde bulunan ve bu kütüphanenin kurucusu olan Ali Emirî Efendi tarafından bizzat istinsah edilen nüshasında da müstensihinin bazı yorumları ve küçük ekleri vardır.

Aşağıdaki liste *Atrabü'l-Âsâr*'ın mevcut yazma nüshalarının tümünü kapsama iddiasında değildir. Bu listelediklerimiz dışında gerek özel ellerde gerekse umumi kütüphanelerde *Atrabü'l-Âsâr*'ın başka nüshalarının da keşfedilmesi pek mümkündür. Müellif hattıyla nüshası Kahire'dedir.

Atrabü'l-Âsâr'ın umumi kütüphanelerdeki bilinen nüshaları şunlardır:

İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi: [Türkçe Yazmalar 1739],
[Türkçe Yazmalar 2529],
[Türkçe Yazmalar 6193],
[Türkçe Yazmalar 6204],
[Türkçe Yazmalar 6205].

Topkapı Sarayı Kütüphanesi: [Hazine 1297], [Hazine 1298],
[Hazine 1301].

İstanbul, Millet Kütüphanesi: [Ali Emirî Tarih 706]

Ankara, Milli Kütüphane:	[A. 3655]
British Library, London, Oriental and Indian Office Collections:	[Or. 14269]
Kahire, Darülkütüb (Mısır Milli Kütüphanesi):	[Mahtutat-ı Türkiyye el- Osmaniyye 138 - Tarih Türkî Tal'at 141], ¹ [MTO 139 - Mecami' Tarih Türkî 3], [MTO 140 – Tarih Türkî Tal'at 121], [MTO 141 – Tarih Türkî Tal'at 142], [MTO 142 - Mecami' Tarih Türkî 2].
Berlin, Staatsbibliothek Preussischer Kulturbesitz:	[Hs. Or. 8173]
Viyana, Haus-, Hof- und Staatsarchiv:	[N. 1240]

Atrabü'l-Âsâr'ın yazarının Osmanlı şuarâ tezkireleri geleneğini emsal aldığına kuşku yoktur. Şeyhülislâm Es'ad Efendi'nin bu eserinin, Osmanlı döneminin bu yegâne musikişinas tezkiresinin Lale Devri'nin ve 18. yüz-yılın çeşitli şuarâ tezkireleriyle (Sâlim, Safâyî, Râmiz, Belîğ) ve genel olarak Osmanlı tezkire geleneğiyle ilişkisi ayrıca ciddi olarak araştırılmaya değer.²

İkisi de 1720'li yıllarda kaleme alınmış olan Sâlim'in ve Safâyî'nin şuarâ tezkirelerinde çağdaşları Şeyhülislâm Es'ad Efendi'ye onun şiirdeki mahlası olan "Es'ad" başlığı altında madde başı olarak yer veriliyor, şairliğine çeşitli övgüler düzülüyor ve şiirlerinden birkaç örnek sunuluyor. Ancak, bu iki tezkire yazarı kitaplarında madde başı olarak yer verdikleri ve *Atrabü'l-Âsâr*'da besteci sıfatıyla yer alan İtrî, Hâfız Post, Reşid Çelebi, Yahya Nazîm Efendi vs. gibi kişilerin şairliklerinin yanı sıra aynı zamanda iyi birer müzisyen ve besteci olduklarını da açıkça belirtiyorlar. Buna karşılık ne Es'ad Efendi'yi şahsen ve yakından tanıdığı anlaşılan Sâlim'in ne de Safâyî'nin

1 Müellif hattı nüshasıdır. Bkz. *Fihris al-Mahtutat al-Turkiyyat al-'Osmaniyya* (Mısır Milli Kütüphanesi, Osmanlı - Türk Yazmalar Kataloğu), Kahire, Cilt 1, 1987.

2 Bkz. Ağâh Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi (I. Cilt-Giriş)*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1973, s. 251-352 ve 403-406.

Es'ad Efendi'nin musikiyle ilgisinden hiç söz etmemeleri kayda değer bir durumdur.³ Lale Devri'nin bu iki önemli şuarâ tezkirecisinin Es'ad Efendi maddesinde onun *Atrabü'l-Âsâr*'ından bahsetmemeleri ise gayet normaldir; çünkü Sâlim tezkiresinin içeriğini kronolojik olarak ancak 1722 yılına kadar getirmiş, Safâyî ise 1720 yılında durmayı seçmiştir. Oysa, aşağıda göreceğimiz gibi, Es'ad Efendi *Atrabü'l-Âsâr*'ı 1728-1730 yılları arasında kaleme alacaktır.

Buna karşılık Sâlim ve Safâyî tezkirelerinden yarım asır kadar sonra 1770 ve 1780'li yıllarda kaleme alınmış olan ve Sâlim tezkiresine zeyl niteliğini taşıyan Hüseyin Râmiz Efendi'nin tezkiresinin ilgili maddesinde farklı bir yaklaşım vardır. Bu tezkirenin ilgili maddesinde Es'ad Efendi'nin şairliği ön planda kalmakla beraber yine de kısaca onun "... fenn-i musikiyle pür-tanîn ü makâm-ı evc ü berîn..." olmasından söz ediliyor.⁴ Râmiz'in bu tezkirede Es'ad Efendi hakkında verdiği genel biyografik malumat da çok daha geniş ve ayrıntılıdır. Ayrıca, bu tezkiresinde Râmiz, Es'ad Efendi'nin hem tezkire yazarlığını hem de musikişinaslığını ve besteciliğini konu ediyor. Râmiz tezkiresinin "Es'ad" maddesinde *Atrabü'l-Âsâr*'dan "Tezkire-i Hânendegân" olarak söz ediliyor. Bu da belki *Atrabü'l-Âsâr*'ın Es'ad Efendi'nin diğer bazı eserlerine oranla zamana daha dayanıklı olduğunun bir diğer göstergesi sayılabilir.

Müzisyen ve besteci de olan Şeyhülislâm Es'ad Efendi'nin bazı kaynaklarda on iki bazılarında ise daha çok sayıda eser bestelediği söyleniyorsa da bunlar güfte mecmualarında güfteleri görülen eserleridir. Bunların birçoğunun bestesi unutulmuş ve günümüze ancak güfteleri gelebilmiştir. Notasıyla birlikte günümüze kadar toplam olarak ancak altı veya yedi adet bestesi gelebilmiştir. Bu bestelerin üç tanesi Dr. Suphi Ezgi tarafından,⁵ üçü de Darüelhân Külliyyatı'nın yaprak notaları arasında 1920'li ve 30'lu yıllarda yayımlanmıştır.⁶ Es'ad Efendi'nin eserlerinden birinin Nühüft makamında bir saz semâîsi olduğuna bakılırsa onun besteciliğinin yanı sıra çalgı icracılığının da bulunduğu iddia edilebilir. Doktor Suphi Ezgi de bu yönde bir görüş belirtiyor.⁷ Ancak bu hususta kesin ve güvenilir bir belge, bilgi veya kayıt yoktur.

3 Sâlim Efendi, *Tezkiretü'ş-şuarâ*, (yayımlayan Adnan İnce), Ankara, 2005, s. 169-171; Mustafa Safâyî Efendi, *Tezkire-i Safâyî (Nuhbetü'l-Âsâr min Fevâidü'l Eş'ar)*, *İnceleme-Metin-İndeks* (Hazırlayan Pervin Çapan), Ankara, 2005, s. 85-86.

4 Dr. Sadık Erdem (haz.), *Râmiz ve Adâb-ı Zürefâsı (İnceleme-Tenkidli Metin-İndeks-Sözlük)*, Ankara, 1994, s. 6-9.

5 Suphi Ezgi *Nazarî, Amelî Türk Musikisi*, İstanbul, III, tarihsiz (1936?), s. 39 (Nühüft Saz Semâîsi), s. 80 (Rast İlâhî), Suphi Ezgi, *Nazarî, Amelî Türk Musikisi*, İstanbul, IV, 1953, s. 88 (Hüseyinî Nakış Yürük Semâî)

6 Bkz. *Darüelhân Külliyyâtı*, No. 67 (Nühüft Saz Semâîsi), No. 142 (Dügâh Murabba), No. 144 (Dügâh Yürük Semâî).

7 Bkz. *Darüelhân Külliyyâtı*, No. 67, İstanbul, 1927(?). Ayrıca, Suphi Ezgi, *Nazarî Amelî Türk Musikisi*, İstanbul, IV, 1953, s. 88.

İsmail Hakkı Uzunçarşılı Es'ad Efendi'nin gerek şeyhülislâm olmadan önce gerekse şeyhülislâmlığı sırasında musikisever padişah I. Mahmud'un huzuruna çağırılıp bestelediği eserlerin icra ettirildiğini ifade eder. Uzunçarşılı, Es'ad Efendi'nin bir sene iki ay kadar şeyhülislâmlık yaptıktan sonra padişah tarafından bu makamdan azledilmesine ve önce Sinop'ta sonra da Gelibolu'da ikamete memur edilmesine bu musiki icralarından birinin neden olduğu yolundaki bir diğer rivayeti de nakleder fakat bu rivayetin kaynağını ve ayrıntısını açıklamaz.⁸

Kaleme alındığı andan itibaren *Atrabü'l-Âsâr*'a çok kıymet verilmiş ve sıkça istinsah edilmiştir. Nüshalarının birçoğu 18. yüzyılda kaleme alınmıştır. Ama eser sadece 18. yüzyılda değil, 19. ve 20. yüzyıllarda da birçok kez istinsah edilmiştir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, gerek Türkiye'de (ve 18. ve 19. yüzyıllarda Osmanlı mülkü olan Mısır'da) gerekse yurtdışındaki umumi kütüphanelerde çok sayıda nüshasının mevcut olması eserin epey rağbet gördüğüne, sıkça okunduğuna ve her zaman istinsah edilmeye değer bulunduğuna delâlet eder. Ne var ki, *Atrabü'l-Âsâr*'ın gördüğü bu rağbet başka yazar ve musikişinasları da aynı yolda eserler kaleme almaya teşvik etmeye yetmemiştir. Tezkireye yapılan zeyl'ler ise değerli bulunmamış, çoğaltılmamıştır. Fındıklılı İsmet Efendi'nin (1845-1904) *Atrabü'l-Âsâr*'a yazdığı ve eseri 1896 tarihine kadar getiren değerli bir zeyl'in ise yayımlanma olanağı bulamadan bir yangında yokolduğu biliniyor.⁹

Geleneksel Osmanlı/Türk musikisinin tarihi için son derece önemli birincil kaynak niteliği taşıyan *Atrabü'l-Âsâr* Osmanlı döneminde gördüğü bu rağbete rağmen maalesef başka tezkire yazarlarına örnek teşkil edememiştir. Çok sayıda şuarâ tezkiresinin, ulema ve hattatlar hakkında da epeyce biyografik eserin kaleme alındığı Osmanlı döneminde maalesef yegâne musikişinaslar tezkiresi olarak kalmış, kimse tarafından temesül edilmemiştir.¹⁰

Rauf Yekta Bey'in *Esâtîz-i Elhân* (Nağmelerin Üstadları) adını verdiği ve ilki kendi hocası olan Zekâi Dede, ikincisi Abdülkadir Merâgî ve üçüncüsü de İsmail Dede Efendi hakkındaki üç biyografik risalelik dizisini ise klasik tezkire geleneğinin tamamen dışında telakki etmek gerek. Aslına bakarsak Rauf Yekta Bey'in bu üç risalesi bir bakıma tezkire geleneğinin sonunu ilan ederler. Rauf Yekta Bey'in *Esâtîz-i Elhân*'ını

8 Bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Osmanlılar Zamanında Saraylarda Musiki Hayatı", *Belleten*, Cilt XLI, sayı 161, Ocak 1977, s. 79-115; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi - XVIII.Yüzyıl* (IV. Cilt, II.Bölüm), Ankara, 1988, s. 477.

9 Franz Babinger, *Die Geschichtschreiber der Osmanen und ihre Werke*, Leipzig, 1927. Türkçesi: *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri* (çev. Coşkun Üçok), Ankara, 1982, s. 417.

10 Osmanlı döneminin çeşitli biyografik kaynakları hakkında bkz. Ağâh Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi (I. Cilt-Giriş)*, Ankara, 1973, s. 251-352 ve 403-406.

Osmanlı/Türk sanat tarihi çalışmaları içerisinde klasik tezkire formatından modern biyografi anlatımına geçişin kilometre taşlarından biri olarak görmek gerekir.¹¹

Keza, Enderûnlu Ahmed Refi' Efendi'nin 1718 yılında kaleme aldığı ve Topkapı Sarayı'nda Enderûn'a mensup ve bizzat tanıdığı yirmi kadar şair, hattat ve musikişinasın her birine methiye metinleri sıralanmasından ibaret olan kısacık manzum risalesini de şuarâ tezkireleri geleneğinin dışında tutmak gerekir. Bu risalenin özgün bilgi içeriği de epey zayıftır, başka tezkire veya kaynaklarda bulunmayan bilgi içermez. Bu küçük risaleyi Agâh Sırrı Levend doğrudan doğruya şuarâ tezkireleri kategorisine değil, haklı olarak "sınırlı bir zümreye mensup kişileri (burada Enderûn'dan yetişen musikişinas, hattat ve şairleri) konu alan tezkireler" kategorisine dahil eder.¹²

Atrabü'l-Âsâr'ın doğrudan doğruya bağlanabileceği benzeri tek eser İbnülemin Mahmut Kemal İnal'ın 1958 yılında yayımlanan ve Hicrî 1200 yılından (Milâdî 1785) sonra yetişen müzisyen ve bestecileri konu alan *Hoş Sada - Son Asır Türk Musikişinasları* adlı eseridir.¹³ Nitekim İbnülemin *Hoş Sada*'nın önsözünde bu müzisyen biyografilerini kaleme alırken emsal aldığı eserlerin başında en önemli kaynak sıfatıyla zikrettiği eser *Atrabü'l-Âsâr*'dan başkası değildir. Agâh Sırrı Levend'in Türk edebiyatının tarihî kaynaklarının listesini yaparken verdiği çok kapsamlı biyografik kaynaklar ve tezkireler taramasında da musikiyle ilgili olarak zaten bu iki eserden başkası bulunmuyor. Agâh Sırrı Levend *Atrabü'l-Âsâr*'ın sadece üç yazma nüshasının varlığından söz eder.¹⁴

Atrabü'l-Âsâr'ı Osmanlı tarihinin temel bibliyografik kaynakları arasında zikreden bir diğer önemli kaynak eser de Osmanlı tarihçisi Franz Babinger'in 1927'de yayımlanan *Die Geschichtschreiber der Osmanen und ihre Werke* (Osmanlıların tarih yazarları ve eserleri) adlı Osmanlı tarih yazarları ve tezkireciler hakkındaki yorumlu bibliyografyasıdır.¹⁵ Franz Babinger nedenle 1715 yılında yazıldığını ileri sürdüğü *Atrabü'l-Âsâr*'ı çeşitli vekayinâmeler, tezâkir ve tevârih arasında zikreder ve bu "küçük eserin" asıl değerinin türünün tek örneği olmasından ileri geldiğini açıkça söyler. Babinger bu duru-

11 Bkz. Rauf Yekta, *Esâtîz-i Elhân, Cüz 1, Hoca Zekâi Dede Efendi*, İstanbul, 1318 (1902); *Esâtîz-i Elhân, Cüz 2, Hoca Abdülkadir-i Merâgî*, İstanbul, 1318 (1902); *Esâtîz-i Elhân, Cüz 3, Dede Efendi*, İstanbul, 1925.

12 Bkz. Rifkî Melûl Meriç, "Enderûnlu şairler, hattatlar ve musiki sanatkârları tezkiresi", *İstanbul Enstitüsü Dergisi*, Sayı 2, 1956, s. 139-168; Agâh Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara, 1973, s. 403-406.

13 İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *Hoş Sada- Son Asır Türk Musikişinasları*, İstanbul, 1958.

14 Bkz. Agâh Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara, 1973, s. 403-406.

15 Franz Babinger, *Die Geschichtschreiber der Osmanen und ihre Werke*, Leipzig, 1927. Türkçesi: *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri* (çev. Prof. Dr. Coşkun Üçok), Ankara, 1982.

ma teessüf ederek “Ne yazık ki Osmanlıların tezkirelerinde musikişinaslara az çok üvey evlât muamelesi yapmış” olduklarını açıkça ifade eder.¹⁶ Bu isabetli hükme daha sonra birçok başka araştırmacı da katılacaktır. Babinger burada *Atrabü'l-Âsâr*'ın biri Viyana'da biri de Kahire'de olmak üzere sadece iki yazma nüshası bulunduğunu ileri sürer.

Atrabü'l-Âsâr'ın Veled Çelebi [İzbudak] tarafından dili biraz sadeleştirilmiş ve maddeleri epey kısaltılmış bir versiyonu Hicrî 1311 (1893/94) yılında *Mekteb* mecmuasının 1 - 7. ve 10. sayılarında kısa bir takdim yazısıyla birlikte tefrika halinde yayımlanmıştır. Veled Çelebi *Atrabü'l-Âsâr*'ı “... hânen degânın terâcim-i ahvâlini câmi' bir eser” olarak nitelendirir ve bu sadeleştirmeyi dili çok ağıdalı olan bu önemli eserin çok kişi tarafından okunup anlaşılabilmesi için yaptığını ifade eder. Ne var ki, “sadeleştirme” yapmakla yetinmeyen Veled Çelebi *Atrabü'l-Âsâr*'daki bazı bestecilerin biyografilerini kısaltıp özetlemiş, bazılarının biyografilerine ise (örneğin İtrî, Parsâ Efendi, Nâbî Efendi) kendine göre bazı yorum ve bilgiler eklemiştir. Mevlevîliğe mensup bestecilerin biyografilerine sistematik bir biçimde orijinal metinde bulunmayan Mevlevîliği yüceltici ifadeler ekleyen, bazen Es'ad Efendi'nin ifadelerini ve metninin anlamını değiştiren ve zaman zaman bestecilerin eserlerine örnek olarak Es'ad Efendi'nin verdiği güfteleri çıkarıp yerlerine başka güfteler koyan Veled Çelebi'nin bütünüyle aslına sadık bir sadeleştirme yaptığı kesinlikle söylenemez. Ayrıca, Veled Çelebi yayınının en başına tezkirenin yazarı Es'ad Efendi'nin kısa bir hayat hikâyesini de ilave etmiştir. Toplam olarak 17. ve 18. yüzyılın doksan altı bestecisinin kısa biyografisini içeren bu yayında Veled Çelebi *Atrabü'l-Âsâr*'ın nüshalarının “ender” olduğunu da ileri sürer. Ancak, Veled Çelebi bu sadeleştirilmiş yayın için *Atrabü'l-Âsâr*'ın hangi yazma nüsha veya nüshalarını temel aldığını belirtmez. Muhtemelen bir tek yazma nüsha kullanmış,¹⁷ onu eserin başka nüshalarıyla karşılaştırma yoluna gitmemiştir.

Veled Çelebi'nin “sadeleştirmesinden” elli yıl kadar sonra *Atrabü'l-Âsâr*'ın Hüseyin Sadettin Arel tarafından kısaltılıp günümüz Türkçesine çevrilmiş bir diğer versiyonu da Latin harfleriyle yayımlanmıştır. Bu ikinci “sadeleştirilmiş” yayın Kasım 1948 – Şubat 1950 tarihleri arasında Arel'in genel yayın yönetmeni bulunduğu aylık *Musiki Mecmuası*'nın 9. ve 24. sayıları arasında tefrika edilmiştir. Bu yayında toplam olarak doksan dokuz besteci söz konusu ediliyor ve tefrika “Türk Bestekârlarının Terce-meihalleri” başlığını taşıyor. Veled Çelebi'nin yayınına atıfta da bulunan Arel'in amacı tezkirenin dilini Veled Çelebi'ninkinden daha da sadeleştiri-

16 *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, s.314.

17 Recep Uslu'ya göre Veled Çelebi'nin kullandığı nüsha Tophkapı Sarayı Kütüphanesi [Hazine 1298] nüshasıdır. Bkz. Recep Uslu, “Müzik Tarihi açısından Es'ad Efendi'nin *Atrabü'l-Âsâr*ı”, *Musikişinas*, sayı 10, 2008, s. 193.

rip bütün Türk musıkisi camiası tarafından kolayca okunmasını sağlamaktı. Arel'in takip ettiği alfabetik sıra Latin alfabesini izlediğinden ve bu sıralamada bestecinin Es'ad Efendi tarafından kullanılan adı değil bestecinin öz adı esas alındığından orijinal eserdeki besteci sıralaması burada tamamen değiştirilmiştir. Maddeler de asıllarına göre epey kısaltılmışlardır. Hüseyin Sadettin Arel *Atrabü'l-Âsâr*'ın altı elyazma nüshasının varlığından söz eder, fakat ne bu nüshaların tam olarak referanslarını verir ne de bu tefrika için hangi nüshayı esas aldığını, hangi nüsha ya da nüshalardan yararlandığını belirtir. Hüseyin Sadettin Arel, ayrıca, tezkireye yakıştırılan bir adın gerçekte farklı bir esere işaret ettiğini sanarak Es'ad Efendi'nin *Atrabü'l-Âsâr*'ın dışında bir de "Tezkire-i Hânendegân" adlı bir eseri olduğuna dair rivayeti nakletmektedir.¹⁸

Eserin [İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar 6204] yazma nüshası esas nüsha ve [İÜKTY 1739] nüshası yardımcı nüsha olarak alınmak suretiyle *Atrabü'l-Âsâr*'ın bir bütün olarak ve hiçbir yerini değiştirmesizin Latin harflerine aynen transkripsiyonu da yapılmıştır. Bu transkripsiyonla birlikte eserin orijinal metninin eksiksiz olarak ve açıklayıcı bazı ilave ve notlarla birlikte günümüz Türkçesine çevirisi Dr. Zeynep Semâ Yüceşik'in İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde 1990 yılında savunduğu bir doktora tezine konu olmuştur.¹⁹ Musiki terimleriyle ilgili bir lügatçe ve tezkire'nin giriş (Dibace) bölümünün bir yorumunu da ihtiva etmesine rağmen Zeynep Semâ Yüceşik'in bu doktora çalışması esas itibariyle *Atrabü'l-Âsâr*'ın musiki içeriğine değil dil ve üslûp özelliklerine öncelik veren ve kullandığı iki yazma nüshayı birbirleriyle karşılaştırmayı da hedefleyen bir filolojik çalışma niteliğindedir.

1993 yılında ise, bu sefer Topkapı Sarayı Kütüphanesi'ndeki [Hazine 1298] nüshası esas alınarak Hakkı Tekin tarafından *Atrabü'l-Âsâr*'ın Latin harflerine transkripsiyonu yapılmıştır. Hakkı Tekin bu nüshayı en eski tarih kaydı olan nüsha olduğu için seçtiğini ifade ediyor. Kayseri Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde savunulan bir yüksek lisans tezine konu olan bu transkripsiyonda kısa bir sunuş yazısıyla beraber, İstanbul kütüphanelerinde bulunan dokuz yazma nüshanın kısaca karşılaştırılması, Şeyhülislâm Es'ad Efendi'nin müzik eserlerinden birkaçının yayımlanmış notalarından örnekler ve Hüseyin Sadettin Arel'in *Musiki Mecmuası*'ndaki tefrika yayınının tıpkıbasımı da bulunuyor.²⁰ Bu tez-

18 "Tarihten Birkaç Satır-Şeyhislâm Esad Efendi", *Musiki Mecmuası*, sayı 8, 1 Ekim 1948, s. 22.

19 Zeynep Semâ Yüceşik, *Şeyhülislâm Es'ad Efendi-Atrabü'l-Âsâr fi Tezkireti Urefai'l-Edvâr (Giriş-Metin-Tercüme-Terimler-Dil Notları)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1990.

20 Hakkı Tekin, *Şeyhülislâm Esad Efendi ve Atrabü'l-Âsâr fi Tezkireti Urefai'l-Edvâr Adlı Eseri*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 1993.

de esas olarak eserin Türkiye'deki kütüphanelerde bulunan çeşitli nüshalarının karşılaştırılmasını amaç edinen Hakkı Tekin son derece yararlı bir karşılaştırma yapmıştır. Ayrıca, metnin Latin harflerine transkripsiyonunu yaparken bir yandan seçtiği nüshayı esas almış diğer yandan da İstanbul kütüphanelerinde saptadığı diğer sekiz nüshanın metnilerindeki ufak tefek varyantları da tek tek not etmeye çalışmıştır. Böylece, Hakkı Tekin nüshalardaki bu varyantlar göz önüne alındığında İstanbul kütüphanelerinde bulunan *Atrabü'l-Âsâr*'ın dokuz nüshası arasında kayda değer farklar bulunmadığı, hiçbirini diğerinden daha değerli kılan ya da "orijinaline" daha yakın olduğuna kesin bir biçimde işaret eden özellikler bulunmadığı açıkça göstermiş oluyor. Hakkı Tekin'in çalışmasının esas yararı da bizzat buradadır.

Atrabü'l-Âsâr'ın içeriğinin bir müzik tarihçisi bakışıyla çözümlenmesine yönelik ilk ciddi çalışma Recep Uslu tarafından kaleme alınmıştır. Yakın bir zamanda yayımlanmış olan ilginç bir incelemesinde²¹ Recep Uslu Es'ad Efendi'nin tezkiresini çeşitli açılardan mercek altına alır. Bir yandan eserin çeşitli nüshalarını gözden geçirip kronolojik olarak öncelikli olanları saptayıp bir nüshalar şeceresi oluşturmaya çalışırken bir yandan da Es'ad Efendi'nin faydalanmış olabileceği kaynaklara eğilmekte, tezkirenin yazılış tarihini de takribî olarak saptamaktadır. Ayrıca, tezkirede verilen güfte örneklerini tasnif etmekte, bizzat Es'ad Efendi'nin bestelerini muasırı olan güfte mecmualarından arayıp bulmakta, tezkirede listelenen bestecilerin listesini çeşitli açılardan (yaşadığı dönem, beste adedi ve beste türleri vs.) tarayıp tasnif etmekte, dönemin estetik zevklerine ilişkin çeşitli ipuçlarını elden geldiğince değerlendirmeye çalışmaktadır. Recep Uslu'nun temelde tezkirenin içerdiği bilgi kümesinin ne kadar "gerçekçi" olabileceği meselesine de ciddiyetle eğildiğini söyleyebiliriz. Recep Uslu'nun bu titiz araştırmasını *Atrabü'l-Âsâr*'ın içerdiği bilgileri tarihçi gözüyle bilinçli bir şekilde kullanan ilk kayda değer müzik tarihi araştırması olarak nitelemek gerekiyor.

Atrabü'l-Âsâr Osmanlı/Türk musıkisi tarihi hakkında yapılmış birçok araştırmaya, bu konuda yazılmış çok sayıda esere temel bilgi kaynağı olmuştur. *Atrabü'l-Âsâr*'ın ana bilgi kaynaklarından biri olarak kullanıldığı belki en önemli araştırma, yayımından bu yana yarım asırdan fazla bir zaman geçmiş olmasına rağmen temel başvuru eseri olmaya devam eden Sadeddin Nüzhet Ergun'un 17., 18. ve 19. yüzyılların dinî musıkisi hakkındaki *Türk Musıkisi Antolojisi* adlı derlemesidir.²² Veled Çelebi ve Hüseyin Sa-

21 Recep Uslu, "Müzik Tarihi Açısından Es'ad Efendi'nin *Atrabü'l-Âsâr*", *Musikişinas*, sayı 10, 2008, s. 192-233.

22 Sadeddin Nüzhet Ergun, *Türk Musıkisi Antolojisi- Dinî Eserler*, İstanbul, I(1942), II(1943) s. 788-789.

dettin Arel gibi bir tek nüshayla yetinmeyen ve *Atrabü'l-Âsâr*'ın üç yazma nüshasını teşhis edip birkaçının da özel ellerde olduğunu belirten Sadeddin Nüzhet Ergun, Veled Çelebi yayınındaki bestecileri de sayıp döktükten sonra *Atrabü'l-Âsâr* hakkında şu son derece isabetli genel değerlendirmede bulunur:

“Atrabü'l-Âsâr Türk musikişinaslarına dair kaleme alınan yegâne eserdir...Atrabü'l-Âsâr'da kayıtlı olan bu musikişinaslar hakkında maalesef etraflı malûmat mevcut değildir. Sadece bu sanatkârların devirleri [dönemleri] tayin edilmiş [saptanmış], mahdud [sınırlı] bir kısmının vefat tarihleri gösterilmiş, musiki sahasındaki kudretleri hakkında da muğlâk ve tasannulu [belirsiz ve yapmacık] birtakım ifadelerle sitayişlerde [övgülerde] bulunulmuştur. Es'ad Efendinin muasırı [çağdaşı] ve evvelki devirlerde iştihar eden [önceki dönemlerde ünlenmiş] musikişinaslardan tesbit etmedikleri de pek çoktur. Bütün bunlara rağmen bu eser Türk musikişinasları hakkında ilk olarak vücade getirilen [yaratılan] tarihî bir menbadır [kaynaktır]. Ve böyle bir tezkireyi ilk defa yazmak şerefini Es'ad Efendi daima muhafaza edecektir.”²³

Atrabü'l-Âsâr'ın esas kaynaklardan biri olarak kullanıldığı bir diğer önemli araştırma da Ruşen Ferit Kam'ın bestekâr ve şair Yahya Nazîm Efendi'nin hayatı ve eserleri hakkında kaleme aldığı monografidir.²⁴ Rauf Yekta Bey'in *Esâtîz-i Elhân*'ını emsal alan bu önemli çalışma bir 17. yüzyıl bestecisi hakkında yapılmış kapsamlı kaynak ve belgelere dayalı ilk ciddi biyografî denemesidir. Ruşen Ferit bu monografisinde Veled Çelebi'nin yaptığı yayını eleştirir fakat bizzat *Atrabü'l-Âsâr*'ın hangi nüshasından yararlandığını belirtmez.

Osmanlı/Türk musikisi tarihine ilişkin yurtdışında yapılmış tarihsel ve müzikolojik ciddi araştırma ve yayınlara bakacak olursak her bir araştırmacının *Atrabü'l-Âsâr*'ın farklı bir nüshasını kullanmakta bir sakınca görmemiş olduğunu görürüz. Örneğin Walter Feldman *Atrabü'l-Âsâr*'ın İstanbul Üniversitesi Kütüphanesindeki [Türkçe Yazmalar 1739] nüshasını,²⁵ Owen Wright yine İstanbul Üniversitesi Kütüphanesindeki [Türkçe Yazmalar 6205] nüshasını,²⁶ Eugenia Popescu-Judetzi ise Topkapı Sarayı Kütüphanesinde bulunan [Hazine 1297] nüshasını esas alıp araştırmalarında kullanmış, bu nüshalara atıfta bulunmuşlardır.²⁷

23 Aynı yer.

24 Ruşen Ferit [Kam], *Bestekâr-Şair Nazîm, Hayatı, Eserleri Hakkında Tetkikat*, İstanbul, 1933.

25 Walter Feldman, *Music of the Ottoman Court-Makam, Composition and the Early Ottoman Instrumental Repertoire*, Berlin, 1996.

26 Owen Wright, *Songs Without Words - A Musicological Study of an Early Otoman Anthology and its Precursors*, London, 1992.

27 Eugenia Popescu-Judetzi, *Prince Dimitrie Cantemir, Theorist and Composer of Turkish Music*, İstanbul, 1999.

Hepsi de 19. yüzyıl sonlarıyla 20. yüzyıl başlarına ait olan zeyl'li nüshaları bir kenara bırakacak olursak ve yukarıda da işaret ettiğimiz üzere, *Atrabü'l-Âsâr*'ın bilinen çeşitli yazma nüshaları arasında gerçekten de kayda değer farklar bulunmuyor. Dolayısıyla bir araştırmaya şu ya da bu nüshanın esas alınması önemli bir eksiğe veya büyük bir yorum hatasına yol açmaz. Çoğu nüshalar doksan yedi veya doksan sekiz bestecinin hal tercümesini içerir ve bu hal tercümeleri birkaç önemsiz müstensih hata ve ihmali dışında aşağı yukarı aynıdır. Biyografik bilgi açısından bu nüshaların kapsamları birbirleriyle çok büyük ölçüde örtüşür. Bestecilerin sıralamaları nüshadan nüshaya biraz farklı olabiliyor ama nüshaların birinde bulunup diğerlerinde bulunmayan besteci sayısı hiçbir zaman bir ya da ikiyi geçmiyor.

Dolayısıyla, nüshalar arasındaki bazı küçük farklılıklar ne eserin bütünlüğüne zarar verirler, ne şu ya da bu nüshayı mutlak olarak diğerlerine üstün kılarlar ne de bazı nüshaları tamamen geçersiz hale getirirler. Bu meyanda Nuri Özcan da 1992 yılında *Atrabü'l-Âsâr*'ın İstanbul kütüphanelerinde bulunan çeşitli nüshalarını tanıtan ve karşılaştıran ve bunlar esas alınarak yapılan transkripsiyonları kısaca tanıtan bir makale kaleme almıştır.²⁸

Eserin öneminin büyük olduğunun iyice anlaşıldığına delâlet eden bütün bu kısmî araştırma ve yayınların varlığına rağmen *Atrabü'l-Âsâr*'ın günümüz okuyucusuna hitap eden ve herkesin kolayca ulaşabileceği bir modern yayımının hâlâ yapılamamış olması önemli bir eksikliklerdir.

a) Amaç

Buradaki amacımız *Atrabü'l-Âsâr*'ın yukarıda sözünü ettiğimiz ve bugüne dek maalesef yapılamamış olan akademik nitelikte bir eleştirel yayımını (teknik deyişle bir *édition critique*) gerçekleştirmek değildir. Metnin bizzat kendisini inceleyip muhtelif yazma nüshalarını karşılaştırmak, çeşitli nüshaların “şecere”lerini ortaya çıkarmak, hangi nüshanın hangisinden istinsah edildiğini bulmaya çalışmak ve bu yolla “ideal” veya “doğru” nüshaya ulaşmak da amaçlarımız arasında yer almıyor. Bir *édition critique* yapıp tenkitli metin oluşturmak öncelikle edebiyat tarihçilerinin ve özellikle metin şerhi uzmanlarının işidir. Tezkirenin filolojik, edebî ya da dil ve üslûp özellikleri de kesinlikle bizi öncelikle ilgilendiren hususlar değildir. Şeyhülislâm Es'ad Efendi'nin ve bu musikişinaslar tezkiresinin Osmanlı kültürü ve tezkirecilik geleneği içindeki yerlerini belirlemek de değildir amaçladığımız.

28 Nuri Özcan, “Osmanlı Döneminde Yazılmış Yegâne Musikişinaslar Tezkiresi: Atrabülâsâr”, *İlim ve Sanat dergisi*, İstanbul, Şubat 1992, sayı 31, s. 49-52.

Gerek bu tezkirenin Osmanlı âyan, şuarâ, üdebâ ve ulema tezkireleri genleştiği içindeki yerini ve önemini belirlemek, gerekse *Atrabü'l-Âsâr*'ın yardımcı Şeyhülislâm Es'ad Efendi'nin dinî, ilmî ve edebî kişiliğini değerlendirmek esas itibarıyla edebiyat tarihçilerinin ve biyografi yazarlarının işi olsa gerektir. Aynı nedenle *Atrabü'l-Âsâr*'ın metninin tümünü tüm varyantlarıyla birlikte yayımlamak da bu müzik tarihi incelemesinin amacını çok aşar. Eserin birbirine çok benzeyen nüshalarından bir tanesini esas alıp içeriğini çok ayrıntılı bir biçimde incelemek amacımıza ulaşmaya yeterli olacaktır. Sonuçta muhataplarımız edebiyatçılar değil, müzik ve –belki de– sanat tarihçileridir.

Atrabü'l-Âsâr geleneksel Osmanlı/Türk musıkisinin tarihi açısından son derece önemli bir belgedir. Başka yerde bulamayacağımız çok sayıda bilgi ve tanıklıklar içerir. 17. yüzyıl ile 18. yüzyıl başlarının birçok bestecisinin biyografisi için birincil kaynak niteliği taşır. 17. ve 18. yüzyılın İstanbul musiki dünyası hakkında birinci elden bir tanıklıktır. Nitekim bu yüzyıllar Türk musıkisi bestecilerine ilişkin biyografik ve ansiklopedik bilgi içeren tüm eserler *Atrabü'l-Âsâr*'ı temel alırlar.

Amacımız, her şeyden evvel, Es'ad Efendi'nin metninin içeriğini tarihsel bağlamına yerleştirmeye ve dönemin müziğe ilişkin diğer kaynak metnelerinin de yardımıyla *Atrabü'l-Âsâr*'ı Osmanlı/Türk musıkisi tarihi açısından değerlendirmeye çalışmaktır. Bu bakımdan *Atrabü'l-Âsâr*'ın geleneksel Osmanlı/Türk müziğinin tarihî perspektifi içinde her şeyden önce bir tarihsel belge olarak, dönemin müziği, müzisyenleri, müzik icraları, müzik eğitimi, müzisyen ve bestecilerin sosyal köken ve konumları, beste türleri ve repertuarı hakkında bir bilgi kaynağı olarak değerlendirilmesi bizim için bilhassa önemlidir. Metne yaptığımız yorumlar buna yönelik olacaktır. Unutmayalım ki *Atrabü'l-Âsâr* Osmanlı döneminin ilk ve tek musikişinaslar tezkiresidir. Osmanlı/Türk musıkisi geleneğinin oluşum dönemi olan 17. yüzyılın ve 18. yüzyılın başlarının müzisyenleri hakkındaki yine ilk ve tek biyografik ansiklopedidir.

Geleneksel Osmanlı/Türk musıkisinin kapsayıcı ve tutarlı bir tarihi malesef henüz tatmin edici bir biçimde kaleme alınamadı. Elimizde başlangıç yüzyılı olan 16. yüzyıldan 21. yüzyıla gelinceye dek bu müzik geleneğinin devamlılığını ve dönemler arası bağlantılarını ortaya koyabilecek yeterli belge ve malzeme bulunup bulunmadığı, dolayısıyla da bütünsel ve tutarlı bir musiki tarihinin yazılıp yazılamayacağı zaten çok kuşkuludur. Müzik tarihimiz mimarlık tarihimize benzemez. Birçok eser elde yoktur çünkü. Elde olanlar ise yapıldıkları zamandan bu yana çok değişmişlerdir. Dönemler arası üslûp ve form değişimlerini incelemek neredeyse olanaksızdır. Besteciler ve icracılarla, eserler ve çalgılarla, musikinin genel icra koşullarıyla ilgili yazılı ve görsel belgeler de çok azdır.

Geleneksel Osmanlı/Türk müziği tarihinin inşası için 16., 17. ve 18. yüzyılların müzik yaşamına ait elde belge ve kalıntı nâmına birkaç önemli basamak ve bazı referans noktaları vardır sadece. Bu birbirinden kopuk referans noktalarını kullanarak (Ali Ufkî'nin çeşitli elyazmaları, *Evlîyâ Çelebi Seyahatnâmesi*'nin ilk cildi, *Hâfız Post* Mecmuası, Kantemiroğlu Edvârı, *Atrabü'l-Âsâr*, Hızır Ağa Edvârı, 18. yüzyıla ait bazı başka güfte mecmuaları vs.) anlamlı, tutarlı, Osmanlı'nın genel tarihsel bağlamıyla yakın ilişkili ve açıklayıcı bir hikâyeye oluşturmak çok zor. Müzik tarihimizin Osmanlı'da güzel sanatların diğer alanlarıyla ilişkisi de kurulamıyor henüz. Kurulabilen bağlantılar da çok zayıf.

Ne var ki, geleneksel Osmanlı/Türk musıkisinin bütünsel bir tarihinin inşasına ulaşılabilecekse, bunun başlangıç noktalarından biri de yukarıda sözüünü ettiğimiz önemli basamakların her birinin ayrıntılı ve derinlemesine değerlendirilmesinde yatıyor olabilir. Şeyhülislâm Es'ad Efendi'nin *Atrabü'l-Âsâr*'ı da bugüne dek bir tarihsel belge olarak bütünüyle değerlendirilemedi, sırlarının tümünü ifşa edemedi. *Atrabü'l-Âsâr*'a atıfta bulunanlar ise genellikle bu eserdeki birkaç isim ve mekânla bazı ölüm tarihlerini malzeme olarak kullanmaktan öteye geçemediler.

Tezkirede verilen somut bilgilerin her kısıntısını anlamlandırıp değerlendirerek bu sırların bazılarını ortaya çıkarmaya çalışmak amaçlarımızın önde gelenidir. Edebiyat tarihçisi Ağâh Sırrı Levend şuarâ tezkirelerini birer bilgi kaynağı olarak değerlendirirken şu yorumları yapar:

“Münşiyâne [ağır ve süslü ifadeler içeren ve şiire özenen inşa uslûbuyla yazılmış bir nesir parçası gibi] kaleme alınan bu tezkirelerde gerçek, uslûba feda edilmiştir. Yargılar basmakalıptır. Övme veya yermeye abartmaya kaçılmıştır. Hemen hiçbir kişinin gerçek portresi çizilmiş, niteliği açıkça gösterilmiş değildir. Devrin genel durumunu topluca görmek, edebî türlerin gelişimini izlemek olanağı yoktur... Tezkirelerin hepsi elbette aynı önemde ve aynı değerinde değildir.”²⁹

Ağâh Sırrı Levend genel olarak çok haklıdır. Sadece şuarâ tezkirelerini kullanarak edebiyat tarihi inşa olunamaz elbette. Ama onlarsız da Divan edebiyatının evrelerini, şiir dilinin gelişmesini, edebî zevk ve tercihlerin, Osmanlı'da edebiyat eleştirisinin gelişimini izlemek mümkün değil. Ağâh Sırrı Levend'in bu genel yargısının (pozitif ve negatif sonuçlarıyla birlikte) *Atrabü'l-Âsâr* için de aynen geçerli olduğunu teslim etmek gere-

29 Ağâh Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi (I. Cilt-Giriş)*, Ankara, 1973, s. 119. Birer edebî bilgi kaynağı olarak Osmanlı şuarâ tezkirelerinin kısa ve özlü bir genel sunumu için bkz. James Stuart-Robinson, “The Ottoman Biographies of Poets”, *Journal of Near-Eastern Studies*, 24, sayı 1-2, 1965, s. 57-74 (Türkçe çevirisi: “Osmanlı Şair Biyografileri”, Mehmet Kalpaklı (haz.), *Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler*, İstanbul, 1999, s. 134-146.)

kiyor. Son derece süslü ve seci'lerle dolup taşan bir nesirle kaleme alınmış olan, madde başı her bestecinin hal tercümesi o kişinin sosyal statüsüne, meslek, nisbet veya lakabına göndermede bulunan çok karmaşık ifadeler, sanatlı telmihler, ima ve teşbihlerle dolu olan *Atrabü'l-Âsâr*'ı gerçekten de 18. yüzyılın bir inşa örneği olarak da incelemek pekâlâ mümkün.

Ne var ki, türünün tek örneği olan *Atrabü'l-Âsâr*'ı içerdiği büyüklü küçüklü bilgi kıyıntılarını kullanmadan da Osmanlı/Türk musıkisinin tarihini inşa etmek kabil değil maalesef. Her şeye rağmen, Şeyhülislâm Es'ad Efendi'nin döneminin musiki camiasının gerçek durumunu kısmen de olsa yansıtan bir fotoğrafını çekebilmiş olduğu varsayımından hareket etmemiz gerektiği açıktır. Eksikliği ve gediğiyle çok önemli bir tarihî vesikadır *Atrabü'l-Âsâr*. Dolayısıyla, tezkirenin hem pozitifini hem negatifini, hem söylenenleri hem de söylenemeyenleri değerlendirmeye çalışmak gerekiyor. Geleneksel Osmanlı/Türk musıkisinin icra ve intikalinin önemli niteliklerinden birçoğunun temellerinin 18. yüzyıl başlarına gelindiğinde çoktan atılmış olduğunu açıkça gözlemleyebilmek de bu araştırmanın en az ilginç olan sonuçlarından biri değildir.

Kronolojik sırayı izleyen bir Osmanlı/Türk musıkisi tarihi yazmaya soyunmadığımızı göre bu çalışmamızdaki zaman perspektifinin ara sıra biraz deforme olabileceğini de peşinen ifade etmek gerek. Çünkü dönüp dolaşip *Atrabü'l-Âsâr*'ın metnini ve Es'ad Efendi'nin çizdiği tabloyu ve uygun gördüğü derlemeyi merkez olarak almak zorunda kalacağız. Yorumlarımız da hep bu tezkirenin içeriğini esas alacak. Çünkü *Atrabü'l-Âsâr* tektir, maalesef tekil kalmıştır. Dolayısıyla, *Atrabü'l-Âsâr*'ın metnini şerh ederken ister istemez Şeyhülislâm Es'ad Efendi'nin bakış açısının ve yaptığı seçimlerin bir ölçüde tutsağı olmak mecburiyeti vardır.

Sonuç itibarıyla ve eski bir deyimini kullanacak olursak *Atrabü'l-Âsâr*'ın bir tür mufassal şerhini, yani ayrıntılı yorumunu yapmak durumunda kalacağız. *Atrabü'l-Âsâr*'ın içerdiği bilgileri başka kaynaklarla da yan yana koymak suretiyle inceden inceye gözden geçireceğiz. Ortaya çıkacak şerhin de metnin bizzat kendisinden çok daha uzun olacağını itiraf etmeliyiz. Bir tek esere ister istemez odaklanacağımız için de, onun öncesinin de sonrasının da bu özgün tezkirenin ve yazıldığı dönemin etrafında döndüğü izleniminin elbette ki zaman zaman bir tarihsel yanılısamaya neden olabileceği uyarısını hemen yapmak gerek.

Ayrıca, *Atrabü'l-Âsâr*'da topu topu doksan yedi besteciyle ilgili biyografik bilgi bulunduğunu da unutmayalım. Temel alacağımız [İÜKTY 6204] nüshasının içerdiği biyografi sayısı budur. Toplam olarak aşağı yukarı bir asırdan biraz daha uzun bir süreyi kapsayan bir biyografik derleme için

doksan yedi rakamı pek büyük sayılmaz. Elindeki musikişinas sayısıyla yetinmese imiş tezkiresine ekleyebileceği müzisyen sayısının otuzu aşmadığını da bizzat Es'ad Efendi tezkirenin hâtimesinde ifade eder.

Oysa Es'ad Efendi'nin çağdaşları tarafından kaleme alınan şuarâ tezkirelerinde durum epey farklıdır. 1688-1722 arasındaki dönemi kapsamayı amaçlayan Sâlim tezkiresinde dört yüz yirmi beş, Belîğ tezkiresinde dört yüz on dört, 1640-1720 yılları arasında yaşamış şairleri içeren Safâyî tezkiresinde ise tam dört yüz seksen dört şair hakkında biyografik malumat ve şiirlerinden örnekler vardır. Sâlim tezkiresine bir zeyl olmak üzere 18. yüzyıl sonlarında kaleme alınan ve sadece 1720-1784 yılları arasında yetişmiş ve şöhret kazanmış şairleri kapsamayı amaçlayan Râmiz tezkiresinde bile üç yüz yetmiş beş şair hakkında biyografik bilgi ve eserlerinden örnekler bulunuyor.

Yirmi yedi şuarâ tezkiresini taramış olan Mustafa İsen toplam olarak 3182 Divan şairi hakkında biyografik bilgiye ulaştığını ifade ediyor.³⁰ Şiirin musikiden çok daha yaygın olması ve malzemesinin mutlaka kâğıda dökülmesi gerekmesi dolayısıyla şuarâ tezkirecisinin elindeki belge ve malzeme stokunun daha geniş olması normal addedilebilir. Fakat bu temel gerçek yine de rakamlar arasındaki bu büyük orantısızlığı ortadan kaldırmaz.³¹

Dolayısıyla, *Atrabü'l-Âsâr*'daki bu çok kısıtlı sayıların sebep olduğu temel bir temsiliyet sorununun varlığını da inkâr edemeyiz. Toplam sayısı yüzü bile bulmayan bir besteci ve musikişinas grubunu ve bunların besteledikleri toplam yüz altmış beş eserden güfte numunelerini kullanarak bir yüzyılı aşkın bir dönemin müzik yaşamının çeşitli veçheleri hakkında kesin yargılarda bulunmak ne derecede meşrudur? Bu kadar az sayıda kişi hakkındaki bilgileri kullanarak ulaşılan sonuç ve yürütülen yargıların bütünüyle gerçeğe uygun oldukları güvenilir bir biçimde nasıl ileri sürülebilir? Ayrıca, bu genel temsiliyet sorununu bir kenara bıraksak bile, doksan yedi gibi çok kısıtlı bir sayının gerçek anlamda bir istatistik analiz yapmak için son derece yetersiz ve elverişsiz olduğu kuşku götürmez. Dolayısıyla, bu doksan yedi kişilik küçük grubu çeşitli kıstaslara göre alt gruplara ayırıp bu dökümler ve alt kümeler üzerinde yapmayı deneyeceğimiz kitlesel ve rakamsal yorumların her zaman başka bilgi kaynaklarıyla desteklenmeye muhtaç olacakları izahtan varestedir.

30 Mustafa İsen, "Tezkirelerin ışığında divan edebiyatına bakışlar: Divan şairlerinin meslekî konumları", Mehmet Kalpaklı (haz.), *Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1999, s. 310-314.

31 Bu Divan şairlerinin dökümü hakkında bkz. Halûk İpekten, Mustafa İsen, Recep Toparlı, Naci Okçu ve Turgut Karabey, *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları (Kaynak Eserler Dizisi-12), 1988.

Bu tek belgenin, bu tekil listenin anlam haritasını ancak onu başka kaynaklarla yan yana koyarak çıkarmaya çalışabiliriz. Buna rağmen *Atrabü'l-Âsâr*'ın içerdiği temsiliyet sorununu tamamen ortadan kaldırmak da hiçbir zaman mümkün olmayabilir. Dolayısıyla, *Atrabü'l-Âsâr*'ın döneminin musikisinin ve bestecilerinin sadık bir aynası olup olmadığı konusuna aşağıda daha yakından eğilecek ve bu tezkireyi başka kaynaklarla karşılaştırmaya çalışacağız.